

VAI TRÒ CỦA GIÁO TRÌNH VÀ TÀI LIỆU THAM KHẢO MÔN HỌC DẠNG ĐIỆN TỬ TRONG XU THẾ GIẢNG DẠY TRỰC TUYẾN CỦA CÁC TRƯỜNG ĐẠI HỌC VIỆT NAM

ThS Đoàn Quang Hiếu

Trung tâm Học liệu, Trường Đại học Cần Thơ

ĐẶT VẤN ĐỀ

Giáo trình và tài liệu tham khảo (GT&TLTK) môn học dạng điện tử đóng vai trò vô cùng quan trọng trong việc đào tạo theo học chế tín chỉ của các trường đại học trên thế giới, nhất là xu thế dạy học trực tuyến hiện nay. Ở Việt Nam, việc thu thập và tổ chức nguồn GT&TLTK môn học dạng điện tử là nhu cầu cần thiết và cấp bách của các thư viện đại học, khi các trường đang tham gia kiểm định chất lượng giáo dục đại học nội bộ, kiểm định quốc gia, tiến tới kiểm định theo các tiêu chí của mạng lưới các trường đại học Đông Nam Á (AUN) và các tổ chức kiểm định có uy tín khác trên thế giới. Đây cũng là xu thế chung của ngành thư viện chuyển dần tài liệu truyền thống sang dạng tài nguyên số nhằm mục đích phù hợp với xu thế công nghệ, tiện lợi cho việc trao đổi, chia sẻ nguồn tài nguyên giữa các thư viện, đồng thời cũng tạo thuận lợi cho người dùng có thể sử dụng mọi lúc, mọi nơi. Đặc biệt, trong giai đoạn vừa qua, khi đại dịch Covid-19, đã tác động đến mọi mặt của đời sống kinh tế-xã hội và làm thay đổi hoàn toàn thói quen của các cá nhân, tổ chức,... Trong đó, giáo dục và đào tạo là một trong những ngành chịu tác động không nhỏ từ đại dịch. Trước đây, việc học trên lớp với sự tương tác trực tiếp giữa thầy và trò thì nay đã thay đổi, tất cả các tương tác đã chuyển sang môi trường trực tuyến. Xu thế đào tạo trực tuyến đang là giải pháp tối ưu và được triển khai ở tất cả các cơ sở giáo dục đại học trong và ngoài nước và để đào tạo trực tuyến thành công thì GT&TLTK môn học dạng điện tử, có vị trí đặc biệt quan trọng trong quá trình giảng dạy và học tập.

1. VAI TRÒ CỦA GIÁO TRÌNH VÀ TÀI LIỆU THAM KHẢO MÔN HỌC DẠNG ĐIỆN TỬ

Có thể khẳng định rằng, GT&TLTK là

xương sống của một môn khoa học trong chương trình đào tạo của một chuyên ngành. Nhiều nghiên cứu đã bàn luận về giáo trình và vai trò quan trọng của GT&TLTK môn học trong việc giúp người học đạt được kết quả cao trong học tập. Cụ thể, bài viết “Giáo trình là nhân tố thay đổi” của hai tác giả Hutchinson và Torres (1994) đã nhấn mạnh tầm quan trọng của việc quản lý và vai trò của giáo trình đối với cả người học và người dạy. Một nghiên cứu của Junco và Clem (2015) cho biết mối quan hệ có ý nghĩa thống kê giữa việc sử dụng giáo trình và điểm số môn học. Cụ thể hơn, tác giả Ibragimov và cộng sự (2016) khẳng định giáo trình tích hợp kiến thức nền tảng, kiến thức theo chủ đề và tri thức chuyên sâu. Giáo trình là sự kết hợp có hệ thống các câu từ, hình ảnh minh họa, và các công cụ giúp người học tiếp thu kiến thức như câu hỏi, bài tập, ví dụ, tóm tắt và kết luận. Tương tự, tác giả Lebus (2017) cũng cho rằng, giáo trình hỗ trợ các chương trình giảng dạy, giúp việc học trong trường học theo trình tự và giúp người học am tường kiến thức môn học. Giáo trình giúp cải thiện sự công bằng trong giáo dục, đồng thời cung cấp các tài liệu được nghiên cứu cẩn trọng nhằm giúp cho sinh viên hiểu rõ hơn về môn học.

Ủy ban Giáo trình thuộc Bộ Giáo dục của chính phủ Hồng Kông (2016) nhận định, giáo trình không phải là tài nguyên học tập duy nhất nhưng đóng vai trò quan trọng trong việc học của sinh viên. Giáo trình không chỉ là tài liệu giảng dạy của giảng viên mà còn là tài liệu học tập cho việc tự chuẩn bị bài tập của sinh viên. Giáo trình chất lượng có ở dạng in ấn và điện tử giúp hỗ trợ chương trình giảng dạy lấy người học làm trung tâm vì nó cung cấp những nội dung cơ bản của môn học và phương pháp học tập hữu ích cho người học.

Bên cạnh GT&TLTK dạng in ấn thì GT&TLTK dạng điện tử là một xu thế không kém phần quan trọng trong các thư viện đại học hiện nay. Một nghiên cứu của Julie (2012) cho biết, sinh viên thích sử dụng tài liệu tham khảo trực tuyến hơn là các tài liệu dạng in ấn. Vì thế, Julie đã kiến nghị thư viện nên tăng cường đào tạo kiến thức thông tin để giúp người dùng tối đa hóa việc sử dụng tài nguyên tham khảo trực tuyến. Đồng thời, thư viện nên bổ sung nhiều nguồn tham khảo điện tử hơn là tài liệu dạng in ấn. Cùng quan điểm trên, tác giả Lê Văn Nhung (2015) đánh giá GT&TLTK dạng điện tử là công cụ rất phù hợp để phát triển năng lực tự học cho sinh viên khoa Sư phạm, Trường Đại học Cần Thơ. Nghiên cứu cũng chỉ ra rằng, hiện tại chỉ có 21,4% giảng viên sử dụng giáo trình điện tử để giảng dạy. Đây là tỷ lệ thấp và chất lượng giáo trình điện tử chỉ ở dạng PDF là chưa đáp ứng được yêu cầu tổ chức giảng dạy theo học chế tín chỉ hiện nay.

Bài viết của Conyers và cộng sự (2017), đánh giá cao vai trò của sách điện tử và khẳng định rằng các thư viện đại học đang dành một tỷ lệ kinh phí ngày càng tăng để mua sách điện tử mỗi năm. Tuy nhiên, việc đánh giá mức độ sử dụng sách điện tử là một nhiệm vụ phức tạp và đầy thách thức đối với cán bộ thư viện. Nghiên cứu chỉ ra rằng cán bộ thư viện cần yêu cầu nhà xuất bản cung cấp số liệu thống kê mức độ sử dụng sách điện tử đã mua để làm cơ sở bổ sung thêm các nhan đề sách điện tử sau này. Thực tế, khi thư viện yêu cầu nhà cung cấp các CSDL điện tử cung cấp các số liệu người dùng đã sử dụng thì những con số được cung cấp không xác thực vì một vài lý do chủ quan nào đó.

Kết quả nghiên cứu của Elliot (2015) cho thấy, hầu hết sinh viên vẫn chọn sách in (67,7%) so với bài báo điện tử trên tạp chí quốc tế (32,3%). Kết quả nghiên cứu này có thể là cơ sở để thư viện đại học tiếp tục tăng cường thúc đẩy việc đọc tài liệu sẵn có tại thư viện, đặc biệt là bài báo điện tử của tạp chí quốc tế. Nghiên cứu của Elliot cho thấy sinh viên rất thích lựa chọn tài liệu dựa trên các khuyến nghị của giảng viên.

Đánh giá vai trò của nguồn tài nguyên điện tử, tác giả Nguyễn Hồng Sinh (2016) nhận định nguồn tài nguyên này đã và đang trở thành nguồn thông tin chủ lực của các trường đại học trên thế giới. Đối với người học, người nghiên cứu thì nguồn tài nguyên điện tử trở nên không thể thiếu đối với công việc hằng ngày của họ. Đồng thời, tác giả nhấn mạnh rằng, người dùng tin chỉ quan tâm sử dụng khi chất lượng nguồn tài nguyên điện tử phù hợp và hữu ích cho công việc và học tập của bản thân. Một nghiên cứu khác của tác giả Huỳnh Thị Trang và cộng sự (2019) chỉ ra rằng nhu cầu sử dụng tài liệu điện tử vào việc viết luận văn của sinh viên ngành Thông tin học ngày càng cao. Đồng thời, nhóm tác giả đề xuất các giải pháp giúp Trung tâm Học liệu Trường ĐHTC có thêm cơ sở để đánh giá hiệu quả sử dụng, xây dựng chính sách bổ sung các cơ sở dữ liệu điện tử phù hợp với nhu cầu và quảng bá kịp thời đến người học. Trong một nghiên cứu khác gần đây, tác giả Huỳnh Thị Trang (2019) cũng đưa ra một số đề xuất cho các thư viện đại học cần lập kế hoạch và thực hiện các dự án xuất bản kỹ thuật số đa phương tiện,... Đặc biệt, tác giả nhấn mạnh giải pháp phát triển các nguồn tri thức số truy cập mở. Đây là một đề xuất có tính định hướng ứng dụng thực tiễn trong xu thế hiện nay cho các thư viện đại học Việt Nam nhằm giúp người học dễ dàng tiếp cận nguồn thông tin dạng điện tử hiện có trong các thư viện, đặc biệt là GT&TLTK dạng điện tử phục vụ môn học.

Bàn về sự thuận lợi của việc dạy và học trực tuyến, tác giả Huỳnh Văn Hiến (2019) cho rằng: khi yêu cầu sinh viên chuẩn bị bài cho buổi học trực tuyến, giảng viên cần nêu rõ nguồn tài liệu và cần đặt câu hỏi cụ thể để người học chuẩn bị một cách có trọng tâm. Tương tự, tác giả Nguyễn Thế Lượng [Personal communication, 2020] cũng nhấn mạnh việc: Giảng viên cần hướng dẫn phụ huynh, học sinh cách khai thác bài giảng, tài liệu, câu hỏi, bài tập thông qua email, zalo,... để sau mỗi bài giảng, học sinh có được tài liệu thực hiện nhiệm vụ mà thầy cô giao cho.

2. ĐỀ XUẤT MỘT SỐ KIẾN NGHỊ NÂNG CAO VAI TRÒ CỦA GIÁO TRÌNH VÀ TÀI LIỆU THAM KHẢO MÔN HỌC

Dựa vào các nghiên cứu trước đây về GT&TLTK của các tác giả đăng trên các tạp chí uy tín trong và ngoài nước, cùng với những quan sát, tổng hợp từ kinh nghiệm thực tế, tác giả bài viết đưa ra một số đề xuất để các thư viện đại học ở Việt Nam có thể tham khảo khi xây dựng GT&TLTK môn học dạng điện tử phục vụ người học theo học chế tín chỉ với xu thế trực tuyến hiện nay, đáp ứng nhu cầu kiểm định chất lượng đại học đạt kết quả cao.

2.1. Đối với nhà trường

- Các trường đại học nên có chính sách tăng nguồn kinh phí để mua dùng chung các CSDL sách điện tử, CSDL các tạp chí uy tín có trong danh mục Scopus, ISI,... phù hợp với chương trình đào tạo hiện có.

- Các trường đại học Việt Nam cần quan tâm đầu tư, nâng cấp đồng bộ hạ tầng CNTT tại các thư viện, có cơ chế phù hợp với chính sách biên soạn GT&TLTK môn học nói chung và dạng điện tử nói riêng cho giảng viên. Nhà trường tạo mọi điều kiện thông thoáng về thủ tục hành chính để giảng viên tiện lợi trong việc biên soạn GT&TLTK môn học. Bên cạnh đó, nhà trường cần có chính sách phù hợp về mặt tài chính cũng như khen thưởng, khuyến khích việc biên soạn GT&TLTK môn học, nhất là giáo trình dạng điện tử.

- Các trường đại học cũng cần quy định cụ thể, rõ ràng về vấn đề bản quyền và quyền sở hữu tài sản, đâu là tài sản sở hữu cá nhân, đâu là tài sản sở hữu của tập thể ngay từ đầu để sau khi công bố bảo đảm về mặt lợi ích hay vấn đề chủ sở hữu.

- Các khoa, bộ môn khi tiến hành xây dựng chương trình đào tạo cần có cán bộ chuyên trách của thư viện tham gia. Bởi, cán bộ chuyên trách có vai trò hỗ trợ, tư vấn cho giảng viên về nguồn GT&TLTK dạng điện tử, kiểm tra xem đã có trong hệ thống thư viện hay chưa, nếu chưa có thì cán bộ chuyên trách thông báo đến giảng viên và có chính sách phối hợp bổ sung kịp thời.

Những GT&TLTK dạng điện tử đó có trên thị trường hoặc trong các CSDL thì tiến hành bổ sung, nếu tài liệu dạng in ấn đọc bản thì giảng viên phải cung cấp và tiến hành số hóa theo luật bản quyền và sở hữu trí tuệ. Muốn làm được điều này, nhà trường cần phải có chính sách, quy định cụ thể, phân công rõ ràng nhiệm vụ cho các thành viên tham gia xây dựng chương trình đào tạo.

2.2. Đối giảng viên

- Giảng viên nên sử dụng GT&TLTK đã giới thiệu trong đề cương môn học để giảng dạy. Tránh việc giảng dạy không đúng GT&TLTK trong đề cương, nhất là GT&TLTK dạng điện tử mà giảng viên cung cấp thông qua các lớp học trực tuyến. Việc giảng dạy và cho những GT&TLTK dạng điện tử ngoài chương trình đào tạo đã công bố sẽ gây khó khăn cho người học trong quá trình tìm tài liệu tham khảo cũng như việc bổ sung của các thư viện. Chính vì vậy, việc giảng viên nhiệt tình cung cấp GT&TLTK dạng điện tử cho thư viện và phối hợp chặt chẽ trong việc bổ sung nguồn tài liệu phù hợp với đề cương môn học, tổ chức giảng dạy bám sát GT&TLTK đã giới thiệu sẽ giúp người học thuận tiện trong quá trình tìm kiếm tài liệu phục vụ cho môn học và đồng thời giúp thư viện bổ sung đúng và phong phú nguồn tài nguyên phục vụ người học.

- Giảng viên cũng nên giới hạn, đưa vào đề cương môn học từ 3 đến 5 GT&TLTK dạng điện tử, thực sự phù hợp và có chất lượng, có địa chỉ rõ ràng. Tránh tình trạng quá nhiều GT&TLTK dạng điện tử và các đường link không còn truy cập được như thực tế hiện nay ở một số thư viện trường đại học.

- Giảng viên cần hướng dẫn, chỉ chỗ và định vị nguồn GT&TLTK dạng điện tử nội sinh và các CSDL liên kết với các thư viện khác có cùng môn học cho người học, tăng cường hướng đến sử dụng các nguồn GT&TLTK từ các nguồn học liệu mở, các CSDL miễn phí đã được thẩm định. Điều này giúp người học có thể tham khảo GT&TLTK điện tử mọi lúc, mọi nơi mà không bị vướng mắc từ những rào cản về bảo mật như các

CSDL thương mại. Đồng thời, giúp nhà trường tiết kiệm được một lượng lớn ngân sách bổ sung hằng năm.

- Giảng viên cần thường xuyên cập nhật giáo trình và bài giảng, đặc biệt là giáo trình và bài giảng điện tử sau mỗi lớp học, kỳ học. Điều này sẽ giúp người học tiếp cận nhanh và chính xác những nghiên cứu, kiến thức mới, xu hướng mới của các môn học. Đặc biệt, những tiện ích của GT&TLTK dạng điện tử là dễ cập nhật và thay đổi chỉnh sửa, điều mà rất khó thực hiện đối với tài liệu in ấn.

2.3. Đối với thư viện

- Các thư viện đại học lớn, có nhiều chương trình đào tạo và đa dạng về ngành nghề thì phải có cán bộ chuyên trách về GT&TLTK môn học, nhất là dạng điện tử. Cán bộ chuyên trách sẽ giúp giải quyết nhanh những vướng mắc về GT&TLTK dạng điện tử khi có yêu cầu từ giảng viên, người học như việc bổ sung tài liệu, hướng dẫn sử dụng, đào tạo kiến thức thông tin,... Đồng thời, cán bộ chuyên trách là đầu mối kết nối giữa giảng viên, người học và thư viện, có trách nhiệm rà soát từng chương trình học, mã môn học xem những GT&TLTK dạng điện tử nào đã có hoặc còn thiếu trong các CSDL của hệ thống thư viện để kiến nghị đến giảng viên, bộ môn, lãnh đạo khoa, lãnh đạo thư viện phối hợp tìm kiếm bổ sung cho phù hợp với yêu cầu.

- Khi tiến hành xây dựng các bộ sưu tập, các CSDL về GT&TLTK môn học dạng điện tử, thư viện đại học cần lưu ý đến việc đa dạng hóa các hình thức như: thiết kế siêu liên kết, có sự hỗ trợ hình ảnh, phim, bản đồ, biểu đồ có tính năng mô phỏng tương tác, tích hợp hình ảnh tĩnh, ảnh động, kiểu chữ, video, lời nói,... Giúp người học dễ dàng tìm kiếm, truy cập đến các giáo trình, bài giảng, tài liệu tham khảo có trong các CSDL liên quan,...

- Thư viện đại học phải quan tâm đến vấn đề bản quyền kỹ thuật số khi tiến hành xây dựng các CSDL điện tử, đặc biệt là GT&TLTK dạng điện tử phục vụ môn học. Nên tìm hiểu rõ ràng luật bản quyền, quyền sở hữu tài sản trí tuệ và các quyền liên quan

trước khi quyết định xuất bản GT&TLTK điện tử và các CSDL nội sinh khác.

- Tìm giải pháp công nghệ phù hợp để lưu trữ, xuất bản, truy vấn GT&TLTK dạng điện tử phục vụ môn học. Đặc biệt, công nghệ mã QR (Quick Response Code) để truy cập tài liệu toàn văn trên các thiết bị thông minh cần được đầu tư. Tiềm năng của công nghệ này giúp người dùng tìm kiếm tài liệu nhanh, mọi lúc, mọi nơi thông qua các thiết bị điện tử thông minh cầm tay như điện thoại di động,... Đồng thời, mã QR giúp liên kết, chỉ dẫn đến các CSDL truy cập toàn văn có trong thư viện, đặc biệt là các CSDL số về nguồn GT&TLTK môn học.

- Thư viện đại học cũng cần quan tâm đến những kiến nghị của người học về những bất cập khi sử dụng GT&TLTK dạng điện tử môn học thông qua các kênh thu thập thông tin từ người học. Điều này giúp các thư viện có hướng điều chỉnh kịp thời các lỗi trong quá trình vận hành.

- Tăng cường quảng bá nguồn GT&TLTK dạng điện tử đến người học thông qua các kênh trên trang web, thông báo, chỉ chỗ tại các thư viện, mạng xã hội,... có chính sách quảng bá đến các khoa và giới thiệu đến tận lớp học thông qua giảng viên ở đầu mỗi môn học,... Đồng thời, tăng cường các giải pháp hướng dẫn sử dụng GT&TLTK dạng điện tử thông qua các kênh video hướng dẫn kỹ năng thông tin trực tuyến.

- Thường xuyên tổ chức các lớp đào tạo kiến thức thông tin về GT&TLTK dạng điện tử. Đồng thời, kiến nghị nhà trường có chính sách cho phép gắn môn học này vào môn học phương pháp nghiên cứu khoa học hoặc môn học kỹ năng mềm cho người học với thời lượng một hoặc hai tín chỉ để giúp họ tiếp cận các kỹ năng tìm kiếm và trích dẫn tài liệu, hiểu rõ bản quyền và các quy định liên quan trong học thuật, đạo văn và đạo đức nghiên cứu.

- Thư viện đại học cần khảo sát đánh giá mức độ đáp ứng về GT&TLTK dạng điện tử sau mỗi học kỳ để nắm rõ các thông số, đồng thời có cơ sở để kiến nghị đến khoa, bộ môn và giảng viên điều chỉnh cho phù hợp với nhu cầu của người học.

- Chủ động thông báo số lượng người học sử dụng GT&TLTK dạng điện tử cho giảng viên sau khi khảo sát định kỳ. Trên cơ sở những số liệu từ thư viện, giảng viên có kế hoạch điều chỉnh, khuyến khích người học sử dụng GT&TLTK dạng điện tử cho những lớp học kế tiếp được tốt hơn.

- Tăng cường bổ sung nguồn GT&TLTK môn học dạng điện tử đầy đủ, chính xác với chương trình đào tạo đã được công bố bởi các cơ sở đào tạo.

- Chủ động tìm kiếm và khuyến nghị nhà trường có chế tài khuyến khích giảng viên sử dụng học liệu mở, tài nguyên mở làm GT&TLTK môn học.

KẾT LUẬN

Xây dựng GT&TLTK dạng điện tử phục vụ môn học trong các trường đại học là nhu cầu cấp thiết trong công tác dạy và học tập khi mà xu thế đào tạo trực tuyến, đặc biệt trong bối cảnh dịch bệnh Covid-19 đang hoành hành ở Việt Nam nói riêng và trên thế giới nói chung. Giáo trình là nguồn tài liệu cung cấp kiến thức cốt lõi về môn học cho người học. Trong khi đó, tài liệu tham khảo giúp người học mở rộng tri thức chuyên ngành đáp ứng nhu cầu học tập và phát triển nghề nghiệp trong tương lai. Ngoài dạng in ấn, GT&TLTK dạng điện tử ngày càng được người học ưa dùng, nhất là trong giai đoạn đào tạo trực tuyến đang là xu thế chính hiện nay. Bên cạnh đó, GT&TLTK môn học dạng điện tử hỗ trợ tích cực trong việc xây dựng khung chương trình đào tạo theo học chế tín chỉ, đáp ứng chất lượng đào tạo và nhu cầu người học hiệu quả và thiết thực. Giảng viên là người đóng vai trò quan trọng trong việc thúc đẩy việc đọc GT&TLTK nói chung và dạng điện tử nói riêng cho người học. Đồng thời, họ cũng là người dẫn dắt, giới thiệu, chỉ dẫn tra cứu nguồn tài liệu được lưu trữ ở đâu để người học dễ dàng tiếp cận. Có được như thế thì nguồn tài nguyên này của thư viện mới được biết đến nhiều hơn và phát huy được vai trò trong việc đáp ứng nhu cầu tin cho người dùng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Conyers, A., Lambert, J., Wong, L., Jones, H., Bamkin, M., & Dalton, P. (2017). E-book usage: Challenges and opportunities. Insights: The UKSG Journal, 30(2), 23-30. <https://doi.org/doi: https://doi.org/10.1629/uksg.370>
2. Hutchinson, Tom, & Torres, Eunice (1994). The textbook as agent of change. Oxford University Press, 48/4, 315-328.
3. Huỳnh Thị Trang, Trần Tường Vi, Khưu Tú Nga, & Nguyễn Ngọc Trân (2019). Đánh giá mức độ sử dụng tài liệu điện tử để làm luận văn tốt nghiệp đại học của sinh viên ngành Thông tin học Trường Đại học Cần Thơ. Tạp chí Thông tin và Tư liệu, 6, 42-46.
4. Huỳnh Văn Hiến (2019). Để dạy và học trực tuyến là trải nghiệm thú vị. <https://tu.ctu.edu.vn/images/upload/chuyende/Doimoi-dayvahoc/De-day-va-hoc-truc-tuyen-la-trai-nghiem-thu-vi-Huynh-Van-Hien-KNN.pdf>
5. Ibragimov, Ibragim D., Dusenkov, Svetlana V., Khairullina, Elmira R., Tikhonova, Natalia V., & Yevgrafova, Olga G. (2016). Recommendations on the Textbooks Creation as Information and Teaching Tools of Education Management. iejme - mathematics education, 11(3), 433-446.
6. Julie, E. I. (2012). Utilization of reference books by students: A case study of Covenant University, Nigeria. Chinese Librarianship: An International Electronic Journal, 34, 48-56.
7. Junco, R., & Clem, C. (2015). Predicting course outcomes with digital textbook usage data. The Internet and Higher Education, 27, 54-63. <https://doi.org/doi: 10.1016/j.iheduc.2015.06.001>
8. Lê Văn Nhung (2015). Thực trạng và giải pháp sử dụng giáo trình điện tử để phát triển năng lực tự học cho sinh viên sư phạm, Trường Đại học Cần Thơ. Tạp chí Khoa học Đại học Cần Thơ, 41, 81-89.
9. Lebus, Simon (2017). The Cambridge approach to textbooks. Cambridge assessment. <https://www.cambridgeassessment.org.uk/Images/cambridge-approach-to-textbooks.pdf>
10. Nguyễn Hoàng Sơn (2019). Tối ưu hóa quản trị tri thức số: Chính phủ-Doanh nghiệp-Thư viện (sách chuyên khảo). Đại học Quốc gia Hà Nội.
11. Nguyễn Hồng Sinh (2016). Yếu tố tác động và hướng giải quyết cho khả năng sử dụng hiệu quả nguồn tài nguyên thông tin điện tử. Tạp chí Thông tin và Tư liệu, 2, 3-10.
12. Nguyễn Thế Lượng (2020). Dạy học trực tuyến cần chú trọng đến chất lượng [Personal communication].
13. Textbook Committee, Education Bureau (2016). Guiding principles for quality textbooks. Education Bureau. <https://www.edb.gov.hk/en/curriculum-development/resource-support/textbook-info/GuidingPrinciples/index.html>